

JUSSI BACKMAN

Perusteos joka ei vie perille asti

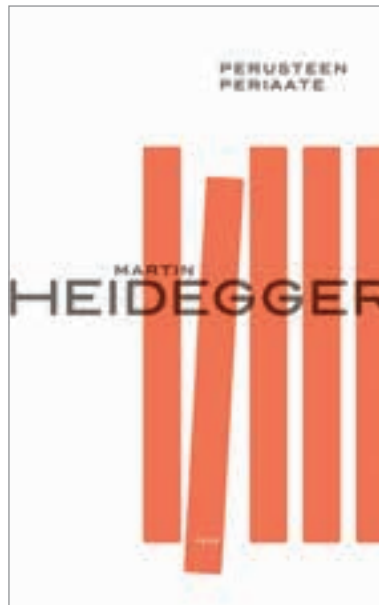
Martin Heidegger, *Perusteen periaate* (Der Satz vom Grund, 1955–1956).
Suom. ja esipuhe Miika Luoto. Teos, Helsinki 2018. 224 s.

Gottfried Wilhelm Leibnizin julkaistun kirjallisen jäämistön joukossa on 1690-luvulta peräisin oleva 24 lyhyen teesin kokoelma, jossa Leibniz esittää eräänlaisen yhteenvedon koko metafysiikastaan. Ensimmäinen teeseistä kuuluu:

”Luonnossa on peruste [*ratio*] sille, että on olemassa jotakin pikemmin kuin ei mitään. Tämä on seuraus siitä suuresta periaatteesta [*principii*], ettei mitään tapahdu perusteetta, aivan kuten on oltava myös peruste sille, että on olemassa juuri tämä pikemmin kuin jotakin muuta.”¹

Tästä perusteen periaatteesta (*principium rationis*) seuraa Leibnizin jumalatodistus: koko todellisuuden olemassaololla ylipäätään on oltava jokin peruste, ja tämän on oltava jokin reaalin oleva (*ens reale*), alkusyy (*causa*), joka on olemassa välttämättä (sen olemassaolon on perustuttava sen omaan olemukseen). Juuri tätä välttämätöntä kaiken alkusyytä kutsutaan Jumalaksi.

Leibniz vie tietyllä tapaa loppuun kreikkalaisen filosofian ja kristillisen teologian synteisiin. Siinä missä kreikkalaiset ajattelijat Anaksimandroksesta ja Parmenideesta alkaen näkivät todellisuuden viime kädessä ajateltavana ja käsitettävänä kokonaisuutena, joka rakentuu järjellä tavoitettavien perimmäisten periaatteiden varaan, kristilliselle ajattelulle kaiken viimekätinen perusta oli Jumalan ehdottoman vapaa luomisakti, jota ei edellä mikään. Järjen perustahakuisuuden ja luomisen perustattoman vapauden välille syntyvän jännitteen Leibniz kiertää esittämällä, että vaikka jokaisella olemassaolevalla asialla on perusteensa olla niin kuin se on, ei tämä peruste aina ole ihmisen ää-

rellisen järjen tunnettavissa. Luomistyössä on kyse Jumalan vapaasta valinnasta, ja se olisi voinut tapahtua myös toisin. Koska Jumala täydellisenä olentona on kuitenkin valinnut juuri tämän maailman, sen on näennäisistä puutteistaan huolimatta ajateltava olevan kaikista mahdollisista paras, täydellisin ja monimuotoisin – näin kuuluu Leibnizin kuuluisa optimistinen vastaus teodikean ongelmaan, kysymyksen luomakuntaan sisältyvästä pahuudesta ja epätäydellisyydestä. Perusteen periaate kertoo, että emme elä mielivaltaisessa tai sattumanvaraisessa maailmassa vaan harmonisesti järjestetyssä kokonaisuudessa, jossa kaikella on lopulta syynsä ja tarkoituksensa. Samalla Leibniz jatkaa ja pohjustaa Descartesin *cogito*-argumentin avaamaa uuden ajan subjektifilosofiaa: todellisuuden metafysisiä perusyksiköjä eli monadeja ovat tajunnat, enemmän tai vähemmän tietoiset mielet, jotka vaihtelevassa määrin heijastavat koko todellisuuden perusteltua, rationaalista rakennetta.

Koko todellisuuden ylimpänä, absoluuttisena viitepisteenä, subjektina, on Jumalan täydellinen tajunta, joka yksinään tuntee ja hallitsee kokonaisuuden.

Martin Heideggerille perusteen periaate muodostui ratkaisevan tärkeäksi avaimeksi paitsi Leibnizin metafysiikkaan myös länsimaiseen metafysiiseen ajatteluperinteeseen kokonaisuudessaan. Hän omisti aiheelle Edmund Husserlin 70-vuotisjuhlakirjassa ilmestyneen kirjoituksen ”Vom Wesen des Grundes” (Perusteen olemuksesta, 1929). Yli 25 vuotta myöhemmin – käytyään läpi kansallissocialismin tahraaman rehtorikauden, kolmannen valtakunnan ja toisen maailmansodan, sodanjälkeisen denatsifikaatiokäsittelyn sekä siitä seuranneen opetuksiellon – emeritusprofessori palasi aiheeseen viimeisessä täysimittaisessa luentosarjassaan Freiburgin yliopistossa talvilukukaudella 1955–1956 otsikolla *Der Satz vom Grund* (Perusteen periaate). Luentosarja julkaistiin seuraavana vuonna täydennettynä muutamilla huomautuksilla sekä vuonna 1956 Bremenissä ja Wienissä pidetyllä samannimisellä esitelmällä. Nyt, yli 60 vuotta myöhemmin, tämä Heideggerin myöhäisvaiheen perusteksteihin kuuluva nide on vihdoon saatavilla Miika Luodon suomennoksena.

Heideggerin yrityksiä ajatella perustetta ja perustaa (*Grund, ratio*) Leibnizin kanssa ja kautta yhdistää kaksi hänen ajattelulleen luonteenomaista pyrkimystä: toisaalta nostaa esiin tiettyjä länsimaista ajatteluperinnettä yhdistäviä ja kokoavia lähtökohtia ja toisaalta ajatella nämä lähtökohdat toisin, uudessa, muuttuneessa valossa. Leibnizin esittämä periaate pukee sanoiksi koko länsimaista filosofiaa määrittävän perus-

tahakuisuuden: Aristoteleelle filosofia on nimenomaan ihmettelystä alkavaa etenemistä meille välittömästi ilmenevästä todellisuudesta kohti sen perimmäisiä periaatteita ja lähtökohtia (*arkhai*), joiden valossa todellisuuden kattava ymmärtäminen tulee mahdolliseksi. Thalesta pidettiin puolestaan antiikissa ensimmäisenä filosofina, koska hän ensimmäisenä etsi todellisuudelle yhdistävää perusprinsiippiä järjen voimin. Filosofia on ollut kirjaimellisesti pyrkimystä ”päästä asioista perille”, tietää todellisuus sen perustan valossa. Järki (*logos, ratio, Vernunft*) on ymmärretty nimenomaan perusteita etsivänä ja perustelevana diskursiivisena ajatteluna, jonka peruskysymys kuuluu: millä perusteella on jotakin eikä ei mitään?

Heidegger luonnehtii Platonista ja Aristoteleesta alkavaa perustametafysiikkaa ”ontoteologiseksi”. Se pyrkii tyyppillisesti paikantamaan koko todellisuuden, kaiken olevan, viimekätisen perustan johonkin korkeimpaan ja täydellisimpään olevaan, jota Platonille edustaa Hyvän idea ideoiden ideana, Aristoteleelle metafysinen jumaluus liikkumattomana liikuttajana, skolastiikalle kristillinen luojajumala ja modernille perinteelle Descartesista Nietzscheen enenevässä määrin itsetietoinen ja tahtova subjektiivisuus. Heideggerin historiallisessa kertomuksessa Leibnizilla on avainasema uuden ajan alussa, jossa järki, *ratio*, alkaa muuttua ”laskeväksi ajatteluksi” (*rechnendes Denken*), kalkyloivaksi välinerationaalisuudeksi. Sen piirissä moderni, matematiikkaan nojaava luonnontiede alkaa luonnon ymmärtämisen sijasta tähdätä sen kausaaliseen selittämiseen, ennakointiin ja hallintaan. Tämä kehityskulku huipentuu myöhäismoderniin tekniseen maailmasuhteeseen, jossa luonto Heideggerin tunnetun analyysin mukaan näytettyy ihmiselle ensisijaisesti laskien hallinnoitavana raaka-aine- ja energiavarantona.

Heideggerin perimmäisenä hankkeena on ajatella todellisuuden perustan luonne uudelleen. Hän etsii olevalle perustaa paradigmaattisen olevan sijaan *olemisesta*, ymmär-

rettynä dynaamiseksi taustaprosessiksi, todellisuuden todellistumiseksi, joka ”tuottaa” olevan mielekkäästi läsnäolevana. Muodossa *nihil est sine ratione*, mikään ei *ole* vailla perustaa, perusteen periaate viittaa siihen, että oleminen on itse ajateltava eräänlaisena perustana. Vuoden 1929 tekstissä Heidegger lähestyy kysymystä perustasta varhaisen pääteoksensa *Oleminen ja aika* (1927) fundamentaaliontologian valossa hahmotellen, miten ihmisen eli täälläolon (*Dasein*) olemistapaa luonnehtivan mielekkyyden kokemisen eli ”olemisymmärryksen” ajallisesti monitahoinen rakenne avaa moniulotteisen mielekkyystaustan, merkitysyhteyden tai kontekstin, maailman, jota vasten oleva vasta voi näyttäytyä mielekkäänä olevana. *Perusteen periaate*-luennoissa lähestymistapa on Heideggerin myöhäisajattelulle luonteenomaisesti vahvemmin historiallinen: hän hahmottelee periaatteen roolia metafysiikan historiassa, jonka hän nyt ymmärtää ”olemisen historiana”, todellisuuden historiallisesti muuttuvina tapoina näyttäytyä länsimaiselle ajattelulle. Vaivihkaa hän sysii kuulijoitaan ja lukijoitaan kohti tästä perinteestä olennaisesti poikkeavaa tapaa ajatella olemista, olevien kontekstuaalista ja tilannesidonnaista mielekkääksi rakentumisen prosessia, olevien tapahtumaluonteisena taustana tai perustana, joka ei itse ole mikään määrätty oleva.

Heideggerin luennoille ominaiseen tapaan *Perusteen periaate* keskittyy klassisiin filosofisiin ja runollisiin teksteihin, niiden lähilukemiseen, piilevien taustojen huolelliseen kuuntelemiseen ja ydinkäsitteiden historiallisten merkitysyhteyksien avaamiseen. Leibnizin avainkirjoitusten lisäksi tarkastellaan valikoituja katkelmia Herakleitokselta, Aristoteleelta, Cicerolta, Kantilta, Hegeliltä, Friedrich Hölderliniltä, Goethelta, Stefan Georgelta ja myös Leibnizin aikalaiselta, katolikselta mystikolta Angelus Silesiukselta (oik. Johann Scheffler). Vihjaileva, johdatteleva ja suuntaa-antava tyyli on ominta Heideggeria, mutta hermeneuttiseen viitoitukseen totuttomatonta lukijaa se myös helposti

turhauttaa. Nytkään meitä ei viedä perille asti – kuulijoiden ja lukijoiden vastuulle jää päätellä, millaista näkökulman vaihdosta Heidegger lopulta ajaa takaa. Tämä edellyttää viime kädessä hänen muun tuotantonsa ja kokonaishankkeensa tuntemista. Toisaalta valmisteluus tekee *Perusteen periaatteesta* tekstinä huomattavasti lähestyttävämmän, luettavamman ja nautittavamman kuin niistä kaikkein kokeellisimmista kirjoituksista, joissa Heidegger kielen kanssa painien yrittää suoraa irtiottoa metafysisestä ajatteluperinteestä ja sen käsitteistön painolastista. Miika Luodon tarkka, asiantunteva ja suomen kielen voimavaroja taidokkaasti hyödyntävä käännös välittää tämän lähestyttävyyden suomenkieliselle lukijalle mahdollisimman onnistuneesti.

Mikäli mielekkään todellisuuden perustaa ei enää ontoteologisen metafysiikan perinteen tavoin etsitä olevan piiristä, Jumalasta tai subjektiivisuudesta, vaan olemisesta mielekkyyttä tuottavana olevan taustaprosessina, silloin ollaan tekemisissä aivan uudenlaisen (epä)perustan kanssa. Oleminen ei ole perinteisen metafysiikan etsimä absoluuttisen pysyvä ja itseidenttinen viitepiste vaan olevan asettumista jatkuvasti eläviin ja muuttuviin mielekkyysyhteyksiin ja -konteksteihin, osaksi kielen tavoin historiallisesti muuttuvaa merkitysjärjestelmää. Sen piirissä syntyy alinomaan uudenlaisia ja ainutkertaisia mielekkyuden tapatumia, tapauksia tai kohtauksia (näin voitaisiin suomentaa myöhäis-Heideggerin avainsana *Ereignis*) todellisuuden ja ihmisen välillä, uusia mielekkyuden historiallisia kohtaloita tai lähetyksiä (*Geschick*), jotka eivät enää itse ole palautettavissa mihinkään kiinteään perustaan. Oleminen on pysymätön ja perustaton perusta. Näin voitaisiin karkeasti kiteyttää lopputulema, jota *Perusteen periaatteessa* vain pohjustetaan.

Kiinnostavasti toinen äskettäin suomennettu mannermaisen nykylänsä filosofian avainteos, Quentin Meillassoux'n *Äärellisyyden jälkeen* (2006, Ari Korhosen suomennos 2017), argumentoi, että ”postmeta-

fyysinen” absoluuteista luopuminen, jota Heideggerin rinnalla edustaa muun muassa Wittgenstein, johtaa lopulta yksinkertaisesti Leibnizin perusteen periaatteen negaatioon. Perusteettomuuden (*irraison*) periaatteen mukaan *millään* ei ole erityistä perustetta olla niin kuin se on. Todellisuus näyttäytyy kauttaaltaan perusteet-

tomana, kontingenttina: kaikki voisi olla myös toisin. Oli niin tai näin, ennakoimatonta ja avointa on edelleen se, millaisiin ajattelun muotoihin ja rönsyihin Heideggerin luennoissaan käynnisteleä ”hyppy” pois perustahakuisesta filosofiasta voi lopulta johtaa.

Viite & Kirjallisuus

- 1 G. W. Leibniz, *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*, VII. Toim. C. J. Gerhardt, Weidmann, Berlin 1890, 289.